

РЕЦЕНЗІЇ

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
Укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована,
С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова
К.: КММ, 2012. – 744 с.

Словник, укладений відомим вітчизняним біологом, академіком НАН України Д.М. Гродзинським і колективом філологів (автор концепції – професор Л.О. Симоненко), став першою масштабною вітчизняною лексикографічною працею новітнього часу, що охоплює найуживанішу термінологію біологічних і суміжних наук.

Як відзначають укладачі в передмові, проникнення в біологію ідей і методів інших наук (зокрема хімії, фізики, кібернетики) сприяло розвитку класичних і формуванню принципово нових напрямів: молекулярної біології, біоінформатики, геноміки, генетичної інженерії, радіобіології, фотобіології та багатьох інших. Динамічно розвивається цикл наук екологічного спрямування. Біологія є фундаментальною основою медицини, сільського господарства, охорони природи. XXI століття стає століттям біології, суспільний інтерес до якої помітно зростає. Саме на біологію покладаються надії щодо розв'язання проблем здоров'я і довголіття, продовольчої та екологічної безпеки.

Нині в розвиток біології здійснюють внесок не лише представники суміжних природничих наук, а й математики та кібернетики (системна біологія, біоінформатика), гуманітарії (біоетика). З огляду на це потреба в упорядкуванні системи біологічної термінології є надзвичайно нагальною.

Рецензований академічний словник має всі підстави зайняти місце наріжної, фундаментальної праці, наявність якої є вимогою часу та практики для кожної галузі наук. Системне лексикографічне опрацювання біологічної термінології в ньому здійснене широко і фахово, сучасно й поліаспектно. Словник містить понад 80 тисяч термінів – як однослівних, так і словосполучень. Цінним є те, що праця вдало поєднує в собі два типи словників: тлумачний (дефінітивний) і тримовний перекладний.

В основній частині, яка складає понад 80% загального обсягу книги, статті мають таку структуру: після заголовного слова наведено необхідну граматичну інформацію (найчастіше про закінчення родового відмінка для іменників чоловічого роду другої відміни, множинних або вживаних переважно в множині іменників та деяких інших), подано відповідники терміна російською та англійською мовами, далі термін витлумачено українською мовою. Якщо лексема входить до складу кількокомпонентних терміноодиниць, то в статті міститься або тлумачення складених термінів (коли заголовне слово є в них опорним за змістом), або відсилання до статті, де таке тлумачення подане. Наприкінці словника вміщено покажчики англійських та російських термінів з українськими відповідниками. Таким чином, словник є зручним у користуванні в обох своїх вищеназваних іпостасях. Можна хіба що зауважити, що варто було б у словникових статтях подавати першим англійський відповідник українського терміна, оскільки саме англійська є провідною мовою світової науки, до того ж, наприкінці книги англійський словопоказчик передує російському.

«Словник біологічної української термінології» охоплює нормативну загальнонаукову та широковживану термінологію біологічних наук, зафіксовану в науковій, навчальній, інформативно-реферативній та науково-популярній літературі. Для його укладення використано понад сто словників (здебільшого вузьких галузей біології та суміжних наук), як сучасних, так і виданих у першій половині минулого століття.

РЕЦЕНЗІЇ

Перед укладачами стояло надзвичайно непросте завдання збалансовано подати терміни з різних галузей біологічних наук, адже, як слушно наголошують самі представники цих галузей, біологія – це різні науки, зібрані під одним дахом. Вони істотно різняться об'єктами, предметами й методами досліджень, відповідно, кожна біологічна наука має свою термінологію, не завжди чітко зрозумілу навіть фахівцям суміжної галузі. Можна сказати, що авторам вдалося витримати баланс термінів класичних біологічних наук (ботаніки і зоології, анатомії і систематики, фізіології і екології), більш сучасних (молекулярної біології і генетики, біохімії і біофізики) та новітніх (епігенетики, біоінформатики, генетичної інженерії тощо). Звичайно, найбільш проблематичним було, напевно, включення до словника новітніх термінів, адже вони не пройшли випробування часом і можуть бути відкинуті науковою спільнотою як зайві або ж увійти лише до вузькоспеціальної лексики. Тому зауваження щодо відсутності в словнику багатьох нових термінів може здатися суб'єктивним. І все ж відсутність слів, що відображають цілі напрями науки, навряд чи виправдана. Наприклад, якщо у словнику є терміни *геноміка*, *геном* і навіть *епігеном*, то чому відсутні *протеом* і *протеоміка*? Залишилися практично не відображеними й терміни з такого сучасного актуального напрямку цитофізіології, як внутрішньоклітинний сигналінг (відсутні статті про кальцієві канали, циклічний аденозинмонофосфат тощо). Замало уваги приділено біологічно активним речовинам (наприклад, немає терміна *оксид азоту*, хоча є *нітрат*, відсутні відомості про нові групи фітогормонів – брасиностероїди, жасмонати, саліцилати, системін тощо).

Прикметною рисою словника є співіснування в ньому термінів і номенклатурних назв. У передмові зазначено, що укладачі не стали вводити у словник видові назви тварин та рослин, «за винятком тих, що позначають: а) окремих представників флори і фауни, культивованих у сільському господарстві [...]; б) найпоширеніші лікарські рослини, які використовують у фармації» (с. 4-5). Проте, як показує знайомство з рецензованою працею, дві перелічені категорії номенів усе ж становлять вагомий частку охопленого словникового матеріалу. Безперечно, проблема введення номенклатури, її обсягу та способів опису неминуче постає перед укладачами біологічних лексикографічних праць, і однозначне розв'язання (якщо йдеться не про вузькогалузевий словник певної ділянки біології, а про інтегральну роботу) тут знайти неможливо. Позиція укладачів рецензованого словника зрозуміла і може вважатись обґрунтованою. Однак при цьому варто зауважити про несистематичність і різноспрямованість саме тих тлумачень, які подано до номенклатури. Якщо описи власне термінів витримано в однотипності – маємо в переважній більшості дефініції, то тлумачення номенклатурних назв після вказівки на позицію в систематиці містять, як правило, певний блок енциклопедичної інформації. При цьому згадана енциклопедична інформація вельми різноманітна. У частині статей йдеться про ареал таксону, у частині – про загальну кількість видів і кількість видів, поширених в Україні, проте жоден із цих типів інформації не можна назвати базовим у тлумаченні номенклатурних назв, як і ті типи відомостей, які проілюструємо нижче. Так, у статті *кріль* читаємо: «На територію України завезено в кінці XIX ст. [...] Від дикого походять різні породи свійських кролів, які умовно поділяються на великі, середні та дрібні»; у статті *окуні*: «[...] ікру відкладають, зазвичай, на рослинах»; у статті *лось*: «[...] полювання ліцензійне»; у статті *жуїні* йдеться про те, що ці ссавці відомі з верхнього зооцену, а в статті *оленячі* – про виготовлення ліків із рогів. Окремо будь-яка інформація з наведеної вище, може, й не викликає питань стосовно доречності, проте аналіз сукупності словникових статей унаочнює потребу жорсткішої схеми опису біологічних номенів. Те саме стосується й деяких інших аспектів тлумачення: так, у лексемі *жито* виділено два значення («1. Рід трав'янистих рослин [...]»; «2. Зерно злакової рослини [...]»), що є традицією загальномовних тлумачних словників і дає змогу відобразити метонімічні лексико-семантичні відношення; натомість у лексемах *пшениця* та *овес* таке заглиблення в полісемію відсутнє, і це видається більш слушним для спеціалізованого словника.

РЕЦЕНЗІЇ

Безумовно, зазначені недоліки жодним чином не зменшують цінності словника. Його вихід у світ є вагомою подією як для вітчизняної біології, так і для української лексикографії. Науковці-біологи здебільшого звертатимуться до словника задля уточнення чи перекладу термінів, що належать до тих галузей біології, які не є їхнім фахом. Видання дуже цінне для науковців-небіологів, викладачів, наукових журналістів і, звичайно, всіх, хто цікавиться розвитком української наукової мови та мовною нормою, – академічний словник повністю виконує функцію нормативної праці. Залишається сподіватися, що «Словник української біологічної термінології», випущений накладом усього 1000 примірників, надалі матиме наступні видання, а також електронну версію.

© 2014 р. Ю. Є. Колупасв

*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
кафедра ботаніки і фізіології рослин
(Харків, Україна)*

© 2014 р. Р. А. Трифонов

*Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
кафедра української мови
(Харків, Україна)*